

Вікторія Георгієвська,

к. н. соц. ком., доц.

Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, вул. Мельникова, 36/1, м. Київ, 04119, Україна, e-mail: v.georgiievska@gmail.com

УДК 007:304:070

ВІДРОДЖЕННЯ БАГАТОПАРТІЙНОЇ ПРЕСИ В ДЕМОКРАТИЧНО ОРІЄНТОВАНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

(друга половина 80-х – початок 90-х рр. ХХ ст.)

У статті розглядаються проблемно-тематичні особливості періодичних видань Народного Руху України за перебудову – громадсько-політичної організації, а згодом партії, що сприяла пробудженню свободи слова, відродженню альтернативної, національно-демократичної преси в Україні у 1989–1991 рр., стояла біля витоків відновлення багатопартійної діяльності, закладення фундаменту незалежності України.

Гасла волі, свободи, незалежності, демократичних перетворень, пробудження національної свідомості підтримувала преса Української Гельсинської спілки, історико-просвітнього товариства «Меморіал», Української республіканської партії, Селянської демократичної партії та інших патріотичних організацій.

Ключові слова: альтернативна преса, Народний Рух України, національно-демократична преса, багатопартійність.

Вступ. Перебудовні процеси в СРСР наприкінці 80-х рр. ХХ ст. починають набирати обертів у всіх сферах. Важливими були нові починання в економіці, політиці, міжнародній співпраці, європейських орієнтирах. Політика гласності та поступова демократизація життя впливали на оновлення державно-національних процесів. Із активізацією «людського фактора», як було проголошено на квітневому 1985 р. пленумі ЦК КПРС, в Україні й інших республіках з'являється низка громадсько-патріотичних, творчо-мистецьких, незалежних профспілкових, незаідеологізованих молодіжних товариств та об'єднань. Серед них варто згадати такі: історико-просвітне товариство «Меморіал», Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка, Українська Гельсинська спілка, солідарні профспілки України, Всеукраїнське братство «Соборна Україна», Спілка української молоді, літературно-мистецьке об'єднання «Відродження» та ін.

Нового значення за цих умов набуває преса, яка при владі КПРС та СРСР була затиснена в строгі лещата цензури. Конкуренцію традиційно (партійно) зорієнтованим виданням склали нові незалежні медіа. У 1989–1990 рр. в Україні виникла хвиля преси політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств («Відродження», «Вибір», «Відсіч», «В сім'ї вольній, новій», «Вільна земля», «Воля», «Голос громадянина», «Дзвін», «За віру і волю», «За незалежність», «Камертон», «На сполох!», «Нова свобода», «Наша віра», «Резонанс», «Сіяч» та ін.).

Як зазначає професор В. Карпенко, «народний рух спротиву тоталітарно-імперіалістичній системі», що призвів до проголошення незалежності України, не став породженням лише процесів «горбачовської перестройки»; він мав глибоке коріння – від ідей Т. Шевченка, П. Куліша, М. Хвильового, представників «розстріляного відродження», творчості літературної інтелігенції – покоління шістдесятництва. Ними були закладені «певні традиції і вироблені певні форми боротьби» спротиву системі [3, с. 40], не випадково на чолі народного руху України за перебудову кінця 80-х рр. ХХ ст. стали «колишні шістдесятники і дисиденти»: В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, Б. Горинь, І. Драч та ін.

Альтернативою пресі тоталітарного суспільства ХХ ст. мали стати нові засоби масової інформації – незалежні, вільні, відповідальні перед обличчям незаангажованої громадськості. Відповіддю на духовно-патріотичні запити «визвольної народної хвилі» наприкінці 80-х рр. ХХ ст. стали публікації на сторінках газет, що виникли як органи демократичних об'єднань, громадських політичних організацій (Народний Рух, Українська Гельсінська спілка, Українська республіканська партія, Українська національна партія, Українська національно-демократична партія, Християнсько-демократична партія та ін.).

Важливе місце в процесах національно-духовного пробудження належить Народному Руху України за перебудову (НРУ, або Рух). НРУ виник у 1989 р., зареєстрований Радою Міністрів УРСР у 1990 р., а з 1993-го перетворився в політичну партію (повна назва – Українська народна партія «Рух»).

Історія створення та функціонування НРУ (поряд із Українською Гельсінською спілкою та Українською республіканською партією як провісників зміни політичної ієрархії, закладання основ нової незалежної держави) неодноразово ставала об'єктом дослідження українських науковців, передусім істориків (В. Даниленко, В. Ковтун, Г. Гончарук, О. Гарань, О. Бойко, В. Піпаш, А. Русначенко та ін.). До аналізу часописів народної опозиції в загальному інформаційному про-

сторі України зверталися С. Костишева, В. Карпенко, В. Здоровага, В. Кіпіані, Є. Обертас, В. Довгич, А. Кожанов та ін. Зокрема в розвідках останнього дослідника простежується регіональна преса НРУ за часів боротьби за українську незалежність («Голос Карпат», «Вісник Руху», «Вільне слово», «Думка», «На сполох», «Рада», «Чорноморія»), розглядаються видавничо-поліграфічні та матеріально-технічні умови виходу в світ національно-демократичної преси [4; 5; 6].

Однак при цьому рухівська преса, як і видання інших демократичних об'єднань і партій, розглядалися здебільшого в джерелознавчому аспекті, з позиції пробудження національної самосвідомості в Україні наприкінці ХХ ст. Потребують детального вивчення питання типологічної визначеності, структурно-тематичного насичення, загального інформаційно-комунікаційного призначення.

Мета цієї статті – з'ясувати основні національно-патріотичні змістові акценти публікацій демократичної преси України наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст., простежити партійні тенденції в українському суспільстві напередодні творення самостійної держави. Відповідно до мети визначено такі завдання: встановити наявність значеної преси в бібліотеках України, проаналізувати тематичне наповнення періодики, на прикладі газет НРУ показати переважаючі національно-демократичні орієнтири українського суспільства за часів перебудови.

Методи дослідження. Моніторинг демократично орієнтованої преси, аналіз проблемно-тематичного спектра періодичних видань (передусім тих, що видавалися як органи НРУ), визначення змістових акцентів та програмних девізів газет за допомогою контент-аналізу покладено в основу методів дослідження визначеного напрямку.

Результати й обговорення. Важлива джерельна інформація про функціонування газет політичних партій, самодіяльних громадських об'єднань і товариств за часів перебудови (1989–1991 рр.) зібрана як колекція «альтернативних видань» у газетному фонді Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) й подана в каталозі, що вийшов у світ у серії довідників (№ 41) Канадського інституту українських студій Альбертського університету [7]. Серед представлених 302 назв періодики НРУ виступає засновником 56 часописів (це становить 18,5 %).

Статистику розповсюдження преси НРУ та інших організацій у 1989–1991 рр. пропонує також А. Кожанов, ґрунтуючись на матеріалах газетних фондів НБУВ, каталогу відділу періодичних видань Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Центрального державного архіву громадських об'єднань України. За під-

рахунками науковця, найбільше мас-медіа НРУ існувало у 1990 р. – 53 часописи; за територіальним поширенням тут лідирували Київська область (9 назв), Полтавська (7 назв), Черкаська (6 позицій), Вінницька (4 видання). Жодного регіонального органу НРУ не видавалось у Донецькій області та АР Крим [6, с. 35–36]. Кількісні показники такої періодики починають зменшуватись у 1991 р. (всього 13 видань); рухівська преса продовжує діяльність лише в дев'яти областях (Вінницькій, Житомирській, Київській, Львівській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Черкаській, Чернігівській).

Серед таких видань: «Бориспільський дзвін» («незалежна газета Бориспільщини, батьківщини П. П. Чубинського») на Київщині, «Верховинська ватра» у Вижниці на Буковині, «Вільне слово» (видання демократичної спілки Закарпатської організації НРУ) в Ужгороді; «Вісник Руху» (часопис Центрального проводу), «За народний парламент» (бюлетень Центру координації виборів при Секретаріаті Руху) і «Досвітні огні» (трибуна низових осередків республіки: НРУ) в Києві; «Віче» (видання Львівської крайової організації Народного Руху України за перебудову), «Доля» (часопис Ковельської міськрайонної організації НРУ) на Волині, «Наш рух» (видання Северодонецького осередку Руху), «Рідний край» (газета Гадяцького осередку НРУ) на Полтавщині, «Слобідська Україна» (газета Харківської крайової організації НРУ), «Чорноморія» (Рада осередків НРУ Миколаївщини) та ін.

Більшість періодичних видань висвітлювали поточну діяльність Руху, друкували інформацію про зібрання, мітинги, конференції, подавали відозви, декларації, резолюції регіональних організацій. Так, у серпневому номері «Буковинського вісника» опубліковано відозву обласної ради НРУ від 27 липня 1989 р., коли представники неформальних організацій, творчих спілок та груп сприяння перебудові створили координаційну раду в Чернівцях. Зазначались основні завдання Руху: відродження творчих сил українського народу та інших націй, надання українській мові статусу державної, вільний розвиток усіх без винятку культур.

Подібні завдання стояли перед усіма осередками НРУ. Чимало матеріалів на сторінках часописів Руху присвячувались історичним подіям (конституція УНР, минуле Буковини, Український легіон у 1914 р., козацькі могили, студентські братства, відродження духовних шляхів Тараса Шевченка, українська символіка тощо). «Слово до українських націоналістів-революціонерів» (1918) С. Бандери та нарис «Так боролись і вмирали мої земляки» Анни Плечій опубліковано в київському інформаційному бюлетені «Видноколо» (1990. – № 2).

Важливими були й питання політично-державного вибору, не випадково друкувалися дискусійні та роз'яснювальні статті, кореспонденції, памфлети: «Чи за соціалізм ми – прихильники Руху», «Рух і вибори» О. Панчука (Буковинське віче. – 1989. – № 1); «З перших рук: спрага за чесним словом», «Що робити? Шукаймо відповіді у програмі» та «Законотворчість залізної Валентини» Ю. Луканова (Вісник Руху. – 1989. – № 10); «Хто живе поза часом, або Якої України хочеться писарчукам?» І. Нірмана (Погляд. – 1990. – № 1); «Чи служить культура народові?» Л. Сеника, «Увага: неосталінізм!», «НРУ: проблеми становлення» М. Косіва, «Демократичні вибори – шлях до суверенності України» (Віче. – 1989. – № 1, № 5).

Неодноразово рухівська преса порушувала сутнісні питання морального фундаменту нації, духовних джерел відродження, створення демократичної держави з високим рівнем свободи слова, патріотичної налаштованості, закріплення культурно-історичних традицій.

Виступаючи на II Всеукраїнських зборах Народного Руху України, філософ-публіцист Є. Сверстюк звертався до проблем моральності й духовності, формування «позитивних християнських емоцій», єднань навколо «високих безкорисливих принципів» [8, с. 51]. Саме ці засади становили сутність діяльності Руху, виступали головними орієнтирами у відстоюванні програмових засад та боротьбі за нову, демократичну державу.

У цей же час Є. Сверстюк роздумував над питанням «народження української інтелігенції», яка б «відзначалася критичним мисленням і сміливістю у викритті комуністичного ладу», коли б «людину великої витривалості (як це було в попередні часи. – В. Г.) замінила людина великої віри», оскільки тут «замало самої заміни гасел і прапорів», «мусть виробитися новий тип людини, готовий робити справу з внутрішньої потреби, робити її добре, з гідністю й відповідальністю» [9, с. 209].

Цю саму ідею національної самореалізації духовної наснаженості нової людини підтримав І. Дзюба. Зокрема в статті «Духовні спустошення і трансформації в українському суспільстві ХХ ст.», опублікованій на сторінках загальнодержавної газети «Голос України», письменник констатував «довготривале спотворення духовності», існування атмосфери «боротьби з українською інтелігенцією» під «потужним ідеологічним прикриттям». Тож стояло завдання «формування нового типу інтелігента», «не підключеного» до «струмів офіційної політики» [1, с. 91].

Ці ідеї образно й публіцистично підкреслені в статті «Годі! Відкритий лист громадянину Дікусарову», опублікованій на сторінках газети Подільської крайової організації НРУ «Пробудження» (Хмельниць-

кий). Автор зазначав: «Ми діти свого часу, отої немилосердної епохи, яка виховувала з нас яничарів та безбатченків, але ми є також синами Шевченка й Франка, Сірка та Боженка, Вересая і Плужника, і саме це рятувало наш народ за будь-яких часів. Тож і об'єднує нас нині не припухана нам державними борзописцями справа влади, а біль за долю України; не прагнення жити легко, а невідступна потреба жити вільно» (1989. – № 1).

Відповідальність за долю українського народу, необхідність непохитно відстоювати свої позиції, готовність служити ідеалам державності висловлені й у багатьох символічних девізах, які обирала рухівська преса. Скажімо це такі, вже відомі з історії гасла: «Не вмирає душа наша...» (видання Уманської організації РУХу «Червона калина»), «Велика хвиля настала!» (київський бюлетень осередків РУХу «Хвиля»), «Мати в нас одна – благословенна Україна» (видання Чорнухинської районної організації НРУ «Слово і честь»), «Україні – незалежність!» (видання Бердянської міської організації НРУ «Рух»), «Одно слово правди весь мир перетянет» (вісник Запорізької крайової організації Руху «Пряма речь»), «За нашу і вашу свободу!» (видання Хмельницької крайової організації НРУ).

У прагненні до відродження вільної України редколегії часописів НРУ зверталися до цитування шанованих письменників, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Пантелеймона Куліша. Їхні влучні вислови обрали як настанову редакції кількох видань Руху: «Т. Шевченко: В своїй хаті своя й правда...» (вісник Звенигородської районної організації РУХу «Тарасове поле»), «Т. Шевченко: За честь, славу, за братство, за волю України» («Рідний край» у Гадячі), «Т. Шевченко: Не вмирає душа наша, не вмирає воля» (видання Вишнівської організації Руху «Прозріння»), «Поховайте та вставайте, кайдани порвіте...» (видання Харківської крайової організації НРУ «На сполох!»), «Розкуйтеся, братайтеся!» («Жорна» в Дніпропетровську).

Популярністю користувалася й поезія Лесі Українки, тому гаслами деяких часописів обрано творчі заповіді письменниці: «Леся Українка: Сором хилитися, долі коритися, час твій прийшов з долею битися» (газета осередку в Шепетівці «Прозріння»), «Вставай, хто живий, в кого думка повсталала!» («Досвітні огні» в Києві, «Дзвін» у Монастирищі на Черкащині), «За правду, браття, єднаймося щиро!» («Доля» в Ковелі на Волині), «Слово, моя ти єдина зброє!» («Гомін» у Полтаві).

Серед інших авторів, чий слова стали ніби ідейним «підмурівком», були П. Куліш – «Слово поверне нам силу давнешню і волю» («Ключ Наддніпрянщини» в Черкасах), М. Рильський – «Прислухайтесь... Народ говорить...» («Гомін Надросся» у Білій Церкві).

Часто звучать зі шпальт часописів переконання (за Т. Шевченком): «Борітеся – поборете!» («Рух» і «Народна газета» в Києві, «Рада» в Рівному, «Пробудження» в Сумах, «Народний вісник Бериславщини», «Народна справа» в Луцьку, «Голос Мараморщини» в Рахові на Закарпатті, «Галичина» в Івано-Франківську, «Віче» у Львові), «Борітеся – поборете, вам Бог помагає!» (вісник Хустської територіальної організації Народного Руху України за перебудову «Нова свобода»), «В єдності – наша сила!» («Погляд» у Полонному на Хмельниччині, «Гомін» у Збаражі на Тернопільщині), «Свобода, справедливість, солідарність!» («Голос Карпат» у Бериславі на Львівщині).

Ці гасла великою мірою визначали й тематичну сутність газет Української Гельсинської спілки («Вісті», «УГС Південь», «На руїні», «Львівські новини»), Селянської демократичної партії («Вільна земля», «Вільне слово»), Української християнсько-демократичної партії («За віру і волю»), Української народно-демократичної партії («Незалежність», «Прикордонні вісті», «Самостійна Україна») та ін. Ключовими в багатьох назвах демократичної преси стали поняття: воля, вільний / вільна (використано у 10 назвах), голос (у 7 назвах), народний / народна (6 разів); січ, поклик, час, дзвін (5 разів); новий / нова, відродження, гомін, рух, шлях, демократичний (тричі) і т. д.

У час активізації народної думки і прагнень до істинної свободи особливо значення набували правдиве слово й вільна преса як справжня трибуна громадської думки. Так, у виданні Харківської організації НРУ було опубліковано оригінальний малюнок – тризуб, що складався з написів: «Преса – вільна думка», «Вільна преса обстоює вашу мету», «Вільна преса прочищає мізки», «Щоб знати правду – читайте вільну пресу», «Вільна преса – це човен в океані брехні», «Вільна преса – це справжній плюралізм думок неформалів нашого міста», «Вільна преса залежить лише від ваших думок і вашого життя!» (1989. – № 1).

Висновки. Таким чином, саме ці три роки (1989–1991) були найбільш вагомими для розвитку демократично орієнтованої, зокрема й рухівської преси, що виникала, як правило, на кошти активістів, з'являлася найчастіше один раз на місяць, мала нетривале життя й не завжди якісну поліграфічну базу. Однак десятки часописів (інформаційних бюлетенів, експрес-випусків, видань крайових та регіональних організацій, молодіжних осередків тощо) поширювались у різних куточках України, сповідуючи ідеали незалежної України.

Цей час духовного очищення відомий український письменник Олесь Гончар влучно охарактеризував, виступаючи на I конгресі Міжнародної асоціації українців 27 серпня 1990 р. Він писав: «Після всіх

пережитих жахів як не назвати дивом ХХ віку оце українське, майже несподіване відродження, коли нація, на котрій уже дехто ладен був поставити хрест, усе ж віднаходить у собі сили пробудитись, постати до життя, явити світові феномен своєї незнищенності» [2, с. 66].

1. Дзюба І. Спрага / Іван Дзюба. – К. : Український світ, 2001. – 280 с.
2. Гончар О. Час для єдності / Олесь Гончар // Публіцистика незалежної України : хрестоматія / упоряд.: О. К. Глушко, В. О. Карпенко. – К. : Університет «Україна», 2009. – С. 65–70.
3. Карпенко В. Преса і незалежність України : практика медіа-політики 1988–1998 рр. : [навч. посіб.] / Віталій Карпенко. – К. : Нора-Друк, 2003. – 350 с.
4. Кожанов А. В. Регіональна преса Народного руху України у період боротьби за українську незалежність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-23/214-219.pdf>;
5. Кожанов А. В. Становище національно-демократичних друкованих видань напередодні проголошення незалежності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=page/issues/38/41.pdf;
6. Кожанов А. В. Становлення і розвиток преси українських національно-демократичних сил (1989–1991 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journal.mandrivets.com/images/file/Kozh14_1.pdf.
7. Видання політичних партій, рухів, самодіяльних громадських об'єднань і товариств в Україні 1989–1990 рр. : каталог / уклад.: Т. О. Борисенко (керівник), О. А. Заварзіна, О. С. Залізник. – Едмонтон, 1991. – 34 с.
8. Сверстюк Є. Моральні сили Руху // Сверстюк Є. Блудні сини України / Євген Сверстюк. – К., 1993. – С. 50–54.
9. Сверстюк Є. Народження української інтелігенції // Сверстюк Є. На святі надій : вибране / Євген Сверстюк. – К. : Наша віра, 1999. – С. 208–216.

1. Dzyuba I. Thirst / Ivan Dzyuba. – Kyiv : Ukrainskyj svit, 2001. – 280 p.
2. Honchar O. Time for unity / Oles' Honchar // Publicism of independent Ukraine : reading-book / comp. by O. K. Hlushko, V. O. Karpenko. – Kyiv : University «Ukraine», 2009. – P. 65–70.
3. Karpenko V. Mass media and independence of Ukraine : mass media policy practice, 1988–1998 : [training materials for students] / Vitalij Karpenko. – Kyiv : Nora-Druck, 2003. – 350 p.
4. Kozhanov A. V. The regional press of Ruch in the period of struggle for Ukrainian independence [Electronic resource]. – Reference: <http://storage.library.opu.ua/online/periodic/iv-23/214-219.pdf>.

5. Kozhanov A. V. Position of the national-democratic periodicals on the eve of independence [Electronic resource]. – Reference: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=page/issues/38/41.pdf.

6. Kozhanov A. V. Creation and development of the press of Ukrainian national-democratic forces (1989–1991) [Electronic resource]. – Reference : http://journal.mandrivets.com/images/file/Kozh14_1.pdf.

7. Publications of Political Parties, Movements, Independent Associations and Societies in Ukraine, 1989–1990 : a Catalogue / comp. by T. O. Borysenko (chief), O. A. Zavarzina, O. S. Zalizniak. – Edmonton, 1991. – 34 p.

8. Sverstyuk Ye. Moral potential of Ruch // Sverstyuk Ye. Prodigal sons of Ukraine / Yevhen Sverstyuk. – Kyiv, 1993. – P. 50–54.

9. Sverstyuk Ye. Ukrainian intelligence is born // Sverstyuk Ye. On the holiday of Hopes : selected works / Yevhen Sverstyuk. – Kyiv : Nasha vira, 1999. – P. 208–216.

UDC 007 : 304 : 070

The revival of multi-party press in a democratically based society (second half of the 80's – early 90-ies of the XXth century)

Viktoriia Georgiievska, PhD in Social Communications,

Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 36/1, Melnykova street, Kyiv, 04119, Ukraine, e-mail: v.georgiievska@gmail.com

The article deals on the problematic and thematic peculiarities of periodicals, launched by Narodnyj Rukh of Ukraine for perebudova (Peoples Movement for alteration) at the turn of 1980–90-s. It was a non-government and political organization (registered as a political party in 1993), that assisted awakening of freedom of speech, brought to the revival some dozens of alternative newsletters, newspapers, bulletins and other mass media of national-democratic orientation (such as Rukh / Movement, Dolya / Destiny, Poklyk / Appeal, Dzvin / Bell, Viche / Veche, etc.) in 1989–1991.

The slogans of freedom, liberty, independence, democracy, the awakening of national consciousness maintained press of the Ukrainian Helsinki Union, historical-educational society «Memorial», Ukrainian Republican party, Peasant democratic party and other patriotic organizations.

Key words: *alternative periodicals, Narodnyj Rukh of Ukraine for perebudova (Peoples Movement for alteration), mass media of national-democratic orientation, multi-party activities.*

Возрождение многопартийной прессы в демократически ориентированном обществе (вторая половина 80-х – начало 90-х гг. XX ст.)

Виктория Георгиевская, канд. соц. коммуник., доц.

В статье рассматриваются проблемно-тематические особенности периодических изданий Народного Руха (движения) Украины за перестройку – общественно-политической организации, а вскоре партии, которая спо-

собствовала пробуждению свободы слова, возрождению альтернативной, национально-демократической печати в Украине в 1989–1991 гг., стояла у истоков возобновления многопартийной деятельности, создания фундамента независимости Украины.

Лозунги свободы, независимости, демократических преобразований, пробуждения национального сознания поддерживала пресса Украинского Хельсинского союза, историко-просветительского общества «Мемориал», Украинской республиканской партии, Крестьянской демократической партии и других патриотических организаций.

Ключевые слова: *альтернативная пресса, Народный Рух Украины, национально-демократическая пресса, многопартийность.*